

Irena E. Kotowska

40-lecie Instytutu Statystyki i Demografii Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie

Instytut Statystyki i Demografii powstał w 1978 roku po przekształceniu Katedry Statystyki i Demografii, funkcjonującej od 1965 roku na Wydziale Finansów i Statystyki Szkoły Głównej Planowania i Statystyki (SGPiS). Katedrą kierował wówczas prof. Kazimierz Romaniuk. Pierwszym dyrektorem Instytutu był prof. Jerzy Z. Holzer, który kierował nim do 1999 roku. W 1991 roku, po rozpoczęciu się transformacji w kraju, powrócono do oryginalnej nazwy uczelni – Szkoła Główna Handlowa w Warszawie (SGH). Fundamentalna reforma SGH, przeprowadzona w 1993 roku przez rektor SGH prof. Janinę Józwiak, zmieniła strukturę uczelni – Instytut Statystyki i Demografii znalazł się w Kolegium Analiz Ekonomicznych (KAE), jednym z pięciu utworzonych kolegiów. Prof. Janina Józwiak zastąpiła prof. Jerzego Z. Holzera na stanowisku dyrektora Instytutu, piastowała je do swojej przedwczesnej śmierci w 2016 roku. Po jej odejściu dyrektorem Instytutu została prof. Irena E. Kotowska. Od września 2018 roku Instytutem kieruje dr hab. Agnieszka Chłoń-Domińczak, prof. SGH.

Instytut odegrał ważną rolę w rozwoju badań demograficznych w Polsce i kształtowaniu krajowego środowiska naukowego oraz pomógł polskim badaczom w nawiązywaniu kontaktów międzynarodowych. Niniejsza krótka informacja o roli Instytutu w tym obszarze odnosi się zarazem do zmian, jakim podlegały badania procesów ludnościowych w Polsce.

W ramach obchodów jubileuszu 40-lecia Instytutu Statystyki i Demografii zorganizowano dwa ważne wydarzenia. Pierwsze z nich miało miejsce 23 maja 2018 roku,

kiedy to odbyła się uroczystość nadania tytułu doktora honoris causa Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie Profesorowi Fransowi Willekensowi, znakomitemu uczonemu. Jego wieloletnie kontakty z Instytutem i polskim środowiskiem demograficznym miały ogromne znaczenie dla rozwoju naukowego wielu badaczy, ich kontaktów naukowych, a także rozwoju demografii i badań ludnościowych w Polsce¹. Na seminarium naukowym, które zorganizowano tego samego dnia, dyskutowano także na temat dorobku naukowego Instytutu i jego roli w rozwoju badań demograficznych i społecznych oraz doskonaleniu narzędzi badawczych. Drugim wydarzeniem było nadanie auli I w budynku C SGH imienia Profesor Janiny Józwiak. Podczas uroczystości zorganizowanej 22 lutego 2019 roku świętowano także 40-lecie Instytutu Statystyki i Demografii. Osoby biorące udział w uroczystości mogły się zapoznać z historią jednostki, jej dokonaniem w obszarze dydaktyki, badań i działań organizacyjnych na rzecz SGH oraz nauki w Polsce. Powstała okolicznościowa publikacja o Instytucie, która jest dostępna na stronie uczelni.

Instytut Statystyki i Demografii był w 1978 roku jedynym instytutem w SGPiS łączącym dydaktykę z uprawnieniami do samodzielnego prowadzenia projektów badawczych o zasięgu ogólnopolskim. Było to także rozwiązanie wyjątkowe w skali kraju, wówczas bowiem do prowadzenia badań naukowych wyodrębniano w ramach uczelni specjalne instytuty badawcze, które nie zajmowały się dydaktyką. Jednocześnie uruchomiony w 1976 roku system finansowania badań dał szansę na prowadzenie projektów. Priorytetowe dziedziny badań nazwano najpierw problemami węzłowymi, a w drugiej połowie lat osiemdziesiątych – centralnymi problemami badań podstawowych. Instytut pod kierunkiem prof. Jerzego Z. Holzera podjął się koordynacji ogólnopolskich prac badawczych w ramach problemu węzłowego „Optymalizacja struktur i procesów demograficznych w Polsce Ludowej”, których prowadzenie powierzono wcześniej prof. Kazimierzowi Romaniukowi (1976–1980). Badania realizowano w zespole naukowców z całego kraju. Kolejne programy badań ogólnopolskich: „Kształtowanie procesów demograficznych a rozwój społeczno-gospodarczy Polski” (1981–1985) oraz „Uwarunkowania demograficzne rozwoju społeczno-gospodarczego Polski” (1986–1990), których koordynatorem był prof. Jerzy Z. Holzer, ugruntowały pozycję Instytutu jako wiodącego ośrodka badań demograficznych w Polsce. W badaniach, które obejmowały zarówno studia nad teoriami ludnościowymi, metodyką badań ludnościowych, jak i badania empiryczne procesów ludnościowych, uczestniczyli – obok zespołu Instytutu – naukowcy z innych ośrodków: Warszawy, Poznania, Krakowa, Wrocławia, Łodzi czy Lublina. Wyniki badań prowadzonych

¹ Informację o tej uroczystości oraz laudację i recenzje osiągnięć Laureata zamieszczono w nr 1/173 „Studiów Demograficznych” z 2018 r.

w ramach tych trzech programów zostały opublikowane w 62 tomach w trzech seriach wydawniczych „Monografie i Opracowania” Szkoły Głównej Planowania i Statystyki, a od 1991 roku – Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.

Realizacja tych programów badawczych miała fundamentalne znaczenie dla rozwoju demografii w Polsce i rozpoznawalności polskich demografów za granicą. Umożliwiła współpracę badaczy z różnych ośrodków w kraju, wzrost liczby osób zajmujących się badaniami ludnościowymi, a poprzez szeroki zakres podejmowanej problematyki pozwoliła na włączenie do badań demograficznych osób, które wcześniej nie zajmowały się tymi zagadnieniami. Wyniki badań przyczyniły się do znacznego poszerzenia wiedzy o procesach demograficznych w Polsce, rozwoju metodyki analizy demograficznej i modelowania demograficznego oraz znajomości teorii, nawiązując do dorobku nauki światowej. Były one prezentowane na seminariach i konferencjach organizowanych w kraju, w których brali udział goście zagraniczni, a także na konferencjach zagranicznych, gdyż w latach osiemdziesiątych nastąpiło ożywienie naukowych kontaktów międzynarodowych. Oprócz kontynuacji kontaktów z badaczami z krajów socjalistycznych nawiązano kontakty z organizacjami międzynarodowymi: Funduszem Ludnościowym ONZ (United Nations Fund for Population Activities – UNFPA), Demographic Unit przy Europejskiej Komisji Ekonomicznej w Genewie (United Nations Economic Commission for Europe), International Institute for Applied Systems Analysis w Luxemburgu. W 1983 roku powstała organizacja zrzeszająca badaczy procesów ludnościowych w Europie – European Association for Population Studies (EAPS), która umożliwiła zarówno nawiązanie bezpośrednich kontaktów z demografami z różnych ośrodków demograficznych w Europie Zachodniej, jak i systematyczny udział badaczy z Instytutu w seminariach i konferencjach organizowanych pod auspicjami EAPS. Tematyka badań prowadzonych we współpracy z naukowcami z innych państw dotyczyła głównie procesu starzenia się ludności, zmian w zakresie płodności i rodziny, demografii wielostanowej oraz modelowania i prognozowania demograficznego.

Od lat dziewięćdziesiątych coraz większą rolę w aktywności badawczej Instytutu zaczęły odgrywać badania realizowane we współpracy międzynarodowej. Przyczyniły się do tego kontakty naukowe nawiązywane w poprzedniej dekadzie, a także nieustanny wysiłek w poszerzaniu kontaktów na świecie, jaki podejmowali zarówno prof. Jerzy Z. Holzer, dyrektor Instytutu, jak i prof. Janina Józwiak, rektor SGH (1993–1999) oraz wiceprezydent (1999–2003) i prezydent (2003–2008) EAPS. Kontakty nawiązane podczas realizacji projektu TEMPUS w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych przyczyniły się do zainteresowania partnerów zagranicznych wspólnymi projektami. To z kolei sprawiło, że Instytut, traktowany jak partner, był zapraszany do udziału w aplikowaniu o europejskie środki na badania jeszcze przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej, a także później.

Zespół Instytutu stał się nie tylko pożądanym partnerem naukowym w międzynarodowych projektach badawczych, lecz także powierzano mu odpowiedzialne działania na rzecz europejskiego środowiska demograficznego. W 1997 roku Instytut współorganizował wraz z Akademią Ekonomiczną w Krakowie pod auspicjami EAPS tzw. Intermediate Population Conference. W 2003 roku powierzono mu organizację European Population Conference pod auspicjami EAPS, która odbyła się w Europie Środkowo-Wschodniej po raz pierwszy. W latach 2013–2015 Instytut prowadził dwie edycje European Doctoral School of Demography – programu doktoranckiego uruchomionego w 2005 roku przy dużym udziale prof. Janiny Józwiak. Można uznać, że ukoronowaniem wieloletniej obecności Instytutu Statystyki i Demografii w europejskim środowisku naukowym jest nadanie honorowego tytułu doktora honoris causa SGH dwóm wybitnym uczonym – otrzymali je prof. Dirk J. Van de Kaa w 2003 roku oraz prof. Frans Willekens w 2018 roku.

Istotnym wyróżnikiem aktywności badawczej Instytutu jest jego udział w programach międzynarodowych. W latach dziewięćdziesiątych Instytut uczestniczył w programie „Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE Region”, realizowanym pod auspicjami UNFPA w różnych krajach europejskich. Dane pochodzące z badania ankietowego przeprowadzonego w Polsce w 1991 roku, podobnie jak dane ankietowe z innych państw, są dostępne dla całego środowiska badaczy. Obecnie Instytut jest członkiem konsorcjum ważnych programów badawczych – Generations and Gender Programme (GGP), Survey on Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE), a także Network of National Transfer Accounts (NNTA). Dane empiryczne pozyskane w kolejnych rundach badań ankietowych GGP i SHARE są dostępne dla całego środowiska naukowego w Polsce i poza krajem.

Wkład Instytutu Statystyki i Demografii w rozwój środowiska naukowego w Polsce przejawia się także poprzez wieloletnią współpracę z Głównym Urzędem Statystycznym w formie bieżących stałych kontaktów pracowników Instytutu z odpowiednimi departamentami GUS, dostarczania wiedzy eksperckiej dotyczącej problemów badawczych i metodyki badań w obszarze badań ludnościowych, w tym spisów powszechnych, prognozowania demograficznego, rynku pracy, badań warunków i jakości życia ludności, a także poprzez zasiadanie pracowników Instytutu w Naukowej Radzie Statystycznej i innych ciałach konsultacyjnych, w tym w komitetach programowych wspólnych seminariów czy konferencji.

Kolejny obszar działań Instytutu na rzecz rozwoju środowiska naukowego w kraju dotyczy aktywności jego pracowników w strukturach Polskiej Akademii Nauk. Pracownicy Instytutu są członkami różnych komitetów naukowych PAN: Komitetu Nauk Demograficznych, Komitetu Statystyki i Ekonometrii, Komitetu Nauk o Pracy i Polityce Społecznej, Komitetu Prognozowania Rozwoju Kraju „Polska 2000”

Komitetu Naukoznawstwa, Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju przy Prezydium PAN, pełnił niekiedy odpowiedzialne funkcje przewodniczących/wiceprzewodniczących tych organów. Prof. Jerzy Z. Holzer był wiceprzewodniczącym Komitetu Prognozowania Rozwoju Kraju „Polska 2000”. W Komitecie Nauk Demograficznych PAN funkcje przewodniczących pełnili kolejno: prof. Jerzy Z. Holzer (1981–1990), prof. Janina Józwiak (1993–2003), prof. Ewa Frątczak (2003–2010) i prof. Irena E. Kotowska (2011–2019), przez trzy dekady kształtując środowisko demograficzne w Polsce i podejmując dyskusję o problemach ludnościowych i nauczaniu demografii. Cenna inicjatywa przewodniczącej KND PAN prof. Ewy Frątczak dotycząca utworzenia Latającej Szkoły Demografii i organizacji regularnych konferencji w celu integrowania młodych naukowców interesujących się zagadnieniami ludnościowymi przyczyniła się zarówno do międzypokoleniowych dyskusji podczas tych konferencji, jak i wspierania młodych badaczy z różnych ośrodków w ich wyborach naukowych.

Prof. Jerzy Z. Holzer został członkiem korespondentem Polskiej Akademii Nauk w 1991 roku. W latach 1999–2002 był przewodniczącym Wydziału I Nauk Społecznych PAN. Zastępcą przewodniczącego została prof. Irena E. Kotowska, która pełniła tę funkcję do 2007 roku.

Demografowie z Instytutu są członkami Rządowej Rady Ludnościowej, a prof. Jerzy Z. Holzer był jej wiceprzewodniczącym od 1999 roku, z kolei prof. Ewa Frątczak była sekretarzem w latach 2001–2007. Oprócz bieżącego udziału w działaniach Rady i przygotowywaniu raportów o sytuacji demograficznej Polski Instytut był mocno zaangażowany w organizację I Kongresu Demograficznego w 2002 roku oraz II Kongresu Demograficznego w 2012 roku.

W latach 2002–2008 Instytut współpracował ze Środkowoeuropejskim Forum Badań Migracyjnych i Ludnościowych kierowanym przez prof. Marka Kupiszewskiego. Powstało ono jako wspólny program badawczy Fundacji Ludność, Migracje, Środowisko (Foundation for Population, Migration and Environment), Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN oraz Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji (International Organisation for Migration). Prof. Irena E. Kotowska kierowała Radą Naukową Forum, członkiem rady była prof. Janina Józwiak.

Współpraca pracowników Instytutu w charakterze ekspertów z różnymi instytucjami na szczeblu centralnym i regionalnym w Polsce to kolejny przejaw działań na rzecz rozwoju nauki i upowszechniania jej wyników. Kontakty te dotyczą: Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej (obecnie Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej), Ministerstwa Cyfryzacji, Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju, Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, biura Rzecznika Praw Obywatelskich, Instytutu Spraw Publicznych, Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową, Instytutu Pracy i Polityki

Spółecznej, a także kancelarii Prezydenta RP czy parlamentu RP. Wiedza ekspercka jest wykorzystywana do przygotowywania założeń i programów polityki społecznej dotyczącej rodziny, starzenia się ludności, rynku pracy.

Powstały w 1978 roku Instytut Statystyki i Demografii zajmuje znaczącą pozycję w środowisku naukowym zarówno w kraju, jak i za granicą. Złożył się na to wieloletni wysiłek całego zespołu Instytutu, podlegającego licznym zmianom kadrowym w tym okresie. Kluczowe znaczenie miała determinacja dyrektorów jednostki w tworzeniu warunków sprzyjających nie tylko indywidualnemu rozwojowi pracowników, lecz także uzyskaniu wysokiej pozycji naukowej Instytutu. Dotychczasowy dorobek stanowi podstawę do dalszej pracy na rzecz rozwoju badań demograficznych i utrzymania wysokiej rangi Instytutu w środowisku naukowym w Polsce i w skali międzynarodowej, co wzmacnia pozycję Kolegium Analiz Ekonomicznych i Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.